

Madártelepítési tapasztalatok középkorú alföldi tölgyesben

GÁCSI JÓZSEF

1961 őszen a Kerekegyházi Kísérleti Erdészet Kunadacs 37/f erdőrésztében (népies nevén Müller-tölgyes) mesterséges madártelepítési kísérletet állítottunk be, 3,03 ha területen. Állományt alkotó főfaja a kocsányostölgy, elszórtan fehérynár és akác egyedekkel. Magassága: 18 m, átlagos mellmagassági átmérője 25 cm. Kora 50 év, sűrűsége és záródása 70%-os. Második koronaszint és cserjeszint hiányzik. Régebben 0,6 ha területet állományalatti csemetekertként hasznosítottak, s itt a fákat erősen meggyérítették. Így keletkezett a három nagyobb tisztás. A tisztások mellett kisebb borókás foltok találhatóak.

Mivel a cserjeszint teljes egészében hiányzik, a bokorlakó madaraknak nincs megfelelő fészkelési helyük. Ezt 1962 tavaszán cserjetelepítéssel igyekeztünk pótolni. Az északi és nyugati erdőszegélyt alátelepítettük fagyal és sajmeggy csemetével, három sorban, a tisztásokon pedig cserje foltokat alakítottunk ki.

A madárvédelmi góc kialakításához kihelyeztünk 19 db kárászi készítésű fatönkodút, és 5 db eternitodút, ez utóbbiakat a Dégi Ifjúsági Szövetkezet készítette. Az odúk anyag és típus szerinti megoszlását, valamint számozását és röpnnyílás méretét az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat

Típus	Anyaga	Száma	Magassága, m	Röpnnyílás	
				irány	átmérő, mm
A	Eternit	25	1,5	D.	25
	Eternit	28	3,5	D.	
	Eternit	29	3,5	DK.	
B ₁	Fatönk	1	3,5	D.	32
	Fatönk	2	2,5	DK.	
	Fatönk	3	2,2	K.	
	Fatönk	4	2,0	K.	
	Fatönk	6	3,4	D.	
	Fatönk	7	3,0	DK.	
	Fatönk	8	2,2	K.	
	Fatönk	9	2,5	K.	
	Fatönk	10	3,5	D.	
	Fatönk	11	3,0	D.	
	C	Fatönk	19	3,0	
Fatönk		20	3,5	DNy.	
Fatönk		21	3,0	DNy.	
Fatönk		22	3,5	DK.	
Fatönk		23	4,0	É.	
Fatönk		24	3,5	D.	
D ₁	Fatönk	16	3,0	D.	60
	Fatönk	17	12,0	DK.	
	Fatönk	18	3,5	D.	
	Eternit	27	3,5	DK.	
D ₂	Eternit	30	4,0	DK.	120

Az odúsűrűség viszonylag nagy, (8 db/ha) azonban ha figyelembe vesszük, hogy a madárvédelmi góc közvetlen szomszédságában fiatal erdőszítések vannak, — melynek madárvilága minimális — ez a szám indokolt, sőt az 1962. évi tapasztalat alapján még növelhető is. Legsűrűbben a B₁ típusú odúkat helyeztük ki. Ezek egymástól való távolsága átlagosan 50 m. A C odúknál ez a távolság 90 m; a D₁ odúk-

nál 100 m; az A odúknál 130 m. Az odúk ilyen távolsága biztosítja a zavartalan költést és fiókanevelést.

Gondoskodtunk a madarak téli etetéséről is, készítettünk 1 db hesseni-típusú madáretető házikót. A madarak friss ivó- és fürdővizet a vályútitatóban találnak, melynek enyhe lejtésű fenéklapja sekély és mély vizet egyaránt biztosít.

A cinkék fészkelésének megkönnyítésére kora tavasszal selejtes özbört helyeztünk az itató melletti fára. Később meggyőződünk róla, hogy hasznos volt: a szén-cinkék fészke mind ebből készült.

Az odúk első ellenőrzését Győry Jenő szíves közreműködésével végeztük, május elején. A kihelyezett odúk elfoglalását a 2. táblázat szemlélteti.

2. táblázat

Odú	A	B ₁	C	D ₁	D ₂	Össz.
Kihelyezett, db	3	10	6	4	1	25
Elfoglalt, db	0	10	2	4	1	17
Elfoglalási %	0	100	30	100	100	70

Legjobb az elfoglalási arány a B₁ típusú odúknál (az odúk darabszámát is figyelembe véve), legrosszabb az A, majd a C típusúaknál. Az A odúk elfoglalását valószínűleg nagyon hátráltatta, ill. meggátolta a viszonylag késői (1962 április) kihelyezés.

A kékcinke fészkelési ideje április második felére tehető. Ha figyelembe vesszük azt, hogy a Müller-tölgyesben kékcinke eredetileg nem fészkel, csak az őszapók társaságában, mint téli vendég, jelentkezik, érthető, hogy a későn kihelyezett odúkat már nem foglalhatta el, mert tovább kóborolt.

Ebből adódik, hogy ilyen területen az A odúkat minden esetben még az ősz folyamán kell kihelyezni, „amikor a téli kóborlás alkalmával odavetődő madarak benne búvóhelyet találva odaszoknak és így tavaszi fészkelésre biztosabban ott maradnak” (Vertse A).

A kihelyezett 6 db C odúból a 21. számút a kerti rozsdafarkú foglalta el (valami később a fészket feldúlta, a tojásokat kiszórta az odú elé), a 23. számút pedig mezei veréb foglalta el. A többi odú üresen maradt, még csak megkezdett fészkek sem volt bennük. A tölgyesben és közvetlen szomszédságában költési időben több kerti rozsdafarkú és szürke légykapó is tartózkodott, a C odúba még sem költözött be egy se.

A kerti rozsdafarkú inkább a D₁ típusú odúban fészkel, függetlenül az odú kihelyezési magasságától.

A 17. számú odút 12 m magasra, a többit 3—3,5 m magasra tettük ki. A kihelyezett 4 db D₁ odúból hármát (16., 17., 18. számú) kerti rozsdafarkú, egyet (27. sz.) szén-cinke foglalt el.

Költés, fiókák nevelése a mesterséges fészkekodúban

Az 1961 őszén kihelyezett valamennyi odúnak volt téli lakója. Ez vonatkozik azokra az odúkra is, amelyek a költési időszak alatt üresek maradtak (főleg C-odúk).

24 mesterséges odúból kirepült fiókák száma:

szén-cinke	35 db (6 fészkealjából)
nyaktekerces	19 db (3 fészkealjából)
k. rozsdafarkú	6 db (1 fészkealjából)
összesen:	60 db (10 fészkealjából)

A 2. és 3. számú, B₁ típusú fatönkodúban másodszor is volt költés. Június 25-re már mind a két odúból kirepültek az első fészkealjából felnevelt fiókák, s a felújított fészkekben megkezdődött a második költés 8, ill. 5 tojással.

Az ellenőrző megfigyelésekre az azonos fajok költő madarai nem egyformán reagálnak. A 2. számú odú lakója, a szén-cinke tojó, minden alkalommal — ha az odú fedőlapját eltávolítottam — erősen csapkodott a szárnyával, csőrét széttárva igyekezett az idegen behatolót elijeszteni, egyszóval nyugtalan volt. A 3. számú odú lakója

szintén széncinke, de viselkedése merő ellentéte a 2. sz. odú lakójának. Az odú fedőlapjának leemelése szinte nem is reagált. Nyugodtan ült tovább — belemélyedve az őzszőrből készült kis fészekbe — meg se mozdult, csak a lényes fekete szemei árulták el, hogy él. Ugyanígy viselkedett a második fészekalj költésekor is. Ezt a nyugodtságot tapasztaltam a 7. 8. és a 27. sz. odúkban költő széncinkéknél is.

A nyugtalanság tehát nem általános tulajdonság, csupán egyedi lehet, azonban a költést befolyásolhatja. Ezért ha odútelepünkön ilyen esettel találkozunk, az ellenőrzéseket minimálisra korlátozzuk. Általában azt tapasztaltam, hogy a széncinke, de a nyaktekeres is, nem zavartatja magát az odú ellenőrzésekor. Ugy ülik tovább a fészket, mintha mi sem történt volna.

Nem így viselkedett a rozsdafarkú! Még jóformán meg se érintettem az odút, máris riadtan kirepült s a közeli fák egyikén várta be távozásomat, hogy visszarepülve tovább ülje a fészket.

A nyaktekeres fiókák érdekes módon reagálnak az idegen „betolakodóra”: az odú fedelét levéve a fiókák fejtetőjén a toll felborzolódik, nyakukat hosszúra nyújtják, majd a fejüket 180°-al elfordítják, utána gyorsan behúzzák. A nyak behúzásakor sziszegésszerű hangot hallatnak, ilyen formán: *kssziit*. Itt jegyzem meg, hogy három odúban (4. 9. 11. sz.) is költött nyaktekeres, s mind a háromban szörnyű bűz volt, úgyhogy kénytelen voltam a fiókák kirepülése után a kitisztított odút egy darabig fedetlenül hagyni, hogy a bűz eltávozzék. *Brehm* szerint a nyaktekeres „fészket csak ritkán szennyezi be”. A három odúban tapasztaltak eltérnek ettől.

A nyaktekeres fészekromboló tevékenysége

A május eleji odúellenőrzés alkalmával feltűnt, hogy több fészekodúnál is az a látszat, mintha fel lenne dűlva, sőt nem egynél odú alá kiszórt és összetört tojásokat (főleg kerti rozsdafarkúét) találtunk. Kerestem az okát, ill. a fészekrombolót, s nem is eredménytelenül. A 2 m magasan kihelyezett 4. számú B₁ típusú fatönkodóban május 4-én kész fészket és 5 db betakart széncinke tojást találtunk. Három hét múlva megnéztam az odút, s az a legnagyobb meglepetésemre üres volt. Az odú alatt összetört tojásmaradványokra lettem figyelmes. Az üres fészket eltávolítottam. Három hét múlva az ellenőrző megfigyelés alkalmával nyaktekeres repült ki belőle. 8 db. tojás és 1 már kikelt fióka volt benne. Fel is nevelt 9 fiókát, melyek július 6-ig ki is repültek. Hasonlót tapasztaltam az 1. és 10. számú odúknál is, ahol az odúk ellenőrzésekor őzszőrből és mohából készült széncinke fészket találtam. 1—2 hét eltelte után a nyaktekeres tojásai voltak az odúban, majd ezt követően a már kikelt fiókák.

A felsorolt esetek is azt bizonyítják, hogy a nyaktekeres jelenlétét a mesterséges fészekodú-telepeken különös figyelemmel kell kísérni!

A nyaktekeres költöző madár, áprilisban érkezik hozzánk és május végefelé költ. Odút és fészket nem készít magának, hanem foglal, s amint az ezévi tapasztalat mutatja, főleg a B odúkat kedveli. Több odút is feldúl, míg egyben véglegesen megtelepszik. Kérdés, hogy a nyaktekeres táplálkozásával jelentkező haszon nagyobb-e, mint az odúk kifosztásával és ismételt tönkretévesével okozott kár?

Véleményem szerint nagyobb elszaporodás esetén a nyaktekeres számát feltétlenül korlátozni kell a mesterséges odútelepeken, hogy ezzel a hasznos odúlakó madarak (cinke, rozsdafarkú) zavartalan költését és fiókanevelését biztosítsuk. Lehetséges, hogy eternit-odúk kihelyezésével is csökkenthetjük megtelepedését.

Harkálykár a mesterséges fatönkodún

A harkály a leghasznosabb odúlakó madaraink egyike. Több odút készít, mint amennyit elfoglal, s így olyan madarak is kedvező fészkelési lehetőséghez jutnak, amelyek gyenge csőrükkel nem képesek maguknak odút készíteni. A harkály ezzel a tevékenységével elősegíti a hasznos odúlakó madarak megtelepedését, elszaporodását. „A harkályok a hasznos odúlakó madarak szálláscsinálói” írja Vertse A.

A mesterséges fészekodútelepeken sajnos kárt is tud tenni. Tél végén, kora tavasszal megkezdí a fatönködük kopácsolását, s ha ez a tevékenysége elhúzódik, a kora tavaszi fészkelést zavarhatja.

Odútelepünkön a 6. és 9. számú B₁ típusú fatönködüt károsította, a röpnylás kibővítésével. A 6. számú odúnál széncinke tevékenykedett, már kora tavasszal, fészkepítéshez hordta az anyagot. Megfigyeltem a naponta többszöri ki-berepülését egészen a harkály megjelenéséig, de ezt követően a széncinkét már nem láttam az odúnál. Úgy tűnik a harkály kopácsolása zavarta. Ez áprilisban történt, s csak május végén telepedett be egy mezeiveréb család az odúba. A verebet nem zavarta a kivájt és deformált röpnylás, s négy fiókát nevelgetett az odúban. Június közepe táján a

legyek erősen látogatták az odút, s ez hívta fel a figyelmet arra, hogy itt nincs valami rendben. Megnéztem az odút: mind a 4 fióka elpusztult. Az odú belsejében faszilánkok tanúskodtak a harkály munkájáról. Megjegyzem, kisebb-nagyobb megszakításokkal egy balkáni harkály tartózkodott az odú környékén, sőt az odúról nem egy alkalommal elzavartam.

A mezeiveréb nem igényes az odúval szemben, nem zavarja a röpnyílás harkály okozta deformálása.

A 9. számú odút (melynek röpnyílását a harkály szintén kibővítette) nyaktekeres foglalta el, és 4 fiókat nevelt fel benne, melyek ki is repültek június 14-re.

A harkály-okozta kár láttán felvetődik a kérdés: milyen módon lehetne ezt kiküszöbölni?

Bádoglapos fatönkodú

30. számú eternitodú

1. Az újonnan bevezetett eternitodúk egyik előnye, hogy a harkályokozta károsítás eleve elmarad. A jövő egyébként is az eternitodúké, mivel tartósak, könnyű a tisztántartásuk és a legfontosabb odúlakó madarak egyáltalán nem idegenkednek tőlük. Nem tapasztaltam, hogy a költő madár nehezebben foglalt volna el eternitodút, mint fatönkodút.

2. A már meglévő fatönkodúknál a harkály-okozta kár elhárítására, ill. megelőzésére a röpnyílásra kis bádoglapot szögezzünk, s ezen kivágjuk a röpnyílásnak megfelelő lyukat. A lyuk szélét simára dolgozzuk el és peremszerűen képezzük ki. Ez biztosítja a bádoglap tökéletes simulását a röpnyílás pereméhez, s ezzel az eljárással távol tudjuk tartani a harkályt az odú röpnyílásának kibővítésétől.

A széncinke és a mesterséges fészekodú

A széncinke egyike azoknak az odúlakó madaraknak, melyek a mesterséges fészekodú telepeken a legkönnyebben és a legbiztosabban megtelepíthetők. Ennek két oka van: 1. előfordulása nagyon gyakori, 2. az odúval szemben nem igényes.

Az 1. pont nem szorul bővebb magyarázatra. Erdőben, fasorokban, gyümölcsösökben, parkokban és a házunk táján is gyakran találkozunk ezekkel a nagyon hasznos kis madarakkal. Az erdő életközösségében a jelenleginél még sokkal több is he-

lyet találhatna és szükség is lenne rájuk, azonban a korszerű erdőápolás a fészkelési lehetőségüket mind jobban csökkenti, minthogy a beteg, értéktelen, korhadt fákat az erdőből eltávolítják. Ezt kell mesterséges madárodútelepekkel pótolni.

2. A széncinkeknek legjobban megfelelő odútípus a B_1 . Ebből az odútípusból helyeztük ki az odúk 50 százalékát. Legtöbbet a széncinke foglalt el belőle (50%), utána a nyaktekercs (30%), majd a mezei veréb (20%).

Az odúkat átlagosan 3,5 m magasságban helyeztük el, délre vagy keletre méző rönnyilással. (Az egyes odúk kihelyezési magasságát, rönnyilásuk irányát és átmérőjét az 1. táblázat szemlélteti.) A széncinke D_1 , sőt D_2 típusú odút is elfoglalt. A 27-es számú odút áprilisban helyeztük ki, és május 4-én már épülő fészkek volt benne. Május végére már 4—5 db széncinke tojás volt az öszszörből és mohából készült fészkekben. Ki is kelt 5 fióka. Másik meglepetést a 30-as számú odú adta. Ezt 4 m magasán egy böhönc szürkenyár vastag ágára akasztottam fel, azzal a céllal, hogy a szomszédos fán tanyázó macskabagoly belefészkeljen, s így alkalom legyen táplálkozásának pontos megfigyelésére. De a bagoly ismét a régi természetes odúban nevelte fel fiókáit, s az üresen maradt D_2 odúba a széncinke telepedett. Érdekes módon alakította ki a fészket: nagynak találta az odú belsejét, és mohával, nyárfüzérrel kibélelte, majd ebbe építette öszszörből a kis fészket. Négy fióka nevelkedett benne egészen addig, hogy a tollaik már színesedni kezdtek. Ekkor ismeretlen okból mind a 4 fióka elpusztult és a szülők eltávoztak az odú környékéről.

E két példa bizonyítja, hogy a széncinke nemcsak a B_1 , de egyéb fészkelőhely hiányában a D_1 sőt a D_2 típusú odút is elfoglalhatja. A D_1 és D_2 odúba viszonylag későn (május elején) telepedtek, amikor a többi odú már foglalt volt.

A macskabagolyról

A Müller-tölgyesben magtermést fokozó és a makktermés gyakoriságát biztosító kísérletek folynak: ezekhez szorosan és elválaszthatatlanul kapcsolódik preventív védekezési módként a mesterséges madártelepítés, mint biológiai védekezés. Ezen a területen minden élőlénynek szerepe van, s főleg azok a fajok hasznosak, melyek a makktermés károsítóival is táplálkoznak.

Egy macskabagoly pár állandóan a védett területen tartózkodott. 1961-ben 2 fiókát nevelt fel, 1962-ben szintén kettőt. A 30-as számú odúba való telepítése nem sikerült, mivel a mesterséges odútól mintegy 30—40 méterre levő feketenyárfár, természetes odúban költött már az előző évben is. Május végén már az erdőszéli nyárfák ágain üldögéltek a kis baglyok. Az egerek és egyéb apró rágcsálók pusztítása miatt nem háborgattuk, később azonban kellemetlen tulajdonságára figyeltem fel. Nappal leggyakrabban a mikroklíma-állomás számára készült torony környékén tartózkodott, s amit a táplálékmaradványok is bizonyítottak, éjjel itt fogyasztotta el zsákmányát. Megfigyeltük és öszszeszedtük a táplálkozásából visszamaradt tollakat s minden megfigyelés után eltávolítottuk az öszszes toll és köpet-maradékot, hogy a következő észlelést ne zavarja. Az elfogyasztott két szalakóta, 1 sárgarigó, 2 gerle, 1 szarka, sőt 1 zöldküllő és 1 harkály maradványa minden kétséget kizáróan mutatta a bagoly „étlapját”. Ismerve a baglyok azon tulajdonságát, hogy „táplálékukat többnyire egészben nyelik el” (Pátkai I.) lehetséges, hogy nagyon sok apró madarat pusztított el, aminek nem maradt nyoma.

Mindezt egybevéve a Müller-tölgyesben levő mesterséges madárodútelepen a macskabagoly jelenléte nem volt kívánatos. Bebizonyosodott róla, hogy „madárspecialistával” állunk szemben. Brehm a következőt írja a macskabagolyról: „Egyes macskabagolyok madárspecialisták, kis és közepes nagyságú, leginkább alvó madarakat ragadnak el, még vörösvércsét és kuvikot is.” Pátkai I. szerint is „kis rágcsálókon kívül menyét, fiatal nyúl és sok madár szerepel táplálékában.”

Mindezeket mérlegeltük és a macskabagoly eltávolítása mellett döntöttünk.

Az erdőben levő mesterséges madárodú telepeken tehát nagy figyelmet kell fordítani a macskabagoly jelenlétére, és amennyiben bebizonyosodik róla, hogy az adott helyen kárt tesz a hasznos madarakban, mérlegelnünk kell a dolgot: vajon milyen az arány a hasznos és a hasznos madarakban okozott kártétele között? Ha szükséges, nem riadhatunk vissza az eltávolításától vagy elriasztásától sem. Nem macskabagoly-ellenesség, hanem a hasznos énekesmadarak fokozott védelme teszi ezt szükségessé, hiszen egy macskabagoly is, ha „madárspecialista” érzékeny károkat tud okozni.

Égészen más a helyzet a fásorokban és mezőgazdasági földekkel közvetlen érintkező területeken, ahol „az apró madarakban okozott kártétele ellenére a mezőgazdaságnak hasznára van” (Vertse A.).